

The article offers a cognitive-pragmatic account of ironic utterances in Jane Austen's «Pride and Prejudice» and analyses how relevance theory extends the research range of literary pragmatics by providing the reader with tools for better understanding and appreciation of the artistic and aesthetic value of literary texts.

Key words: cognitive pragmatics, relevance theory, verbal irony, literary text.

УДК 821.161.2-1'06.09

А. В. Третяченко

*Придністровський державний університет імені Тараса Шевченка,
м. Тирасполь, Молдова*

ТВОРЧИСТЬ ВОЛОДИМИРА ПІДПАЛОГО В КОНТЕКСТІ «ТИХОЇ ЛІРИКИ» УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ШІСТДЕСЯТНИЦТВА

У статті розглядається постать В.Підпалого на тлі літературного процесу 1960-х років, розкривається поняття «тихої лірики» та досліджуються провідні мотиви творчості представників «тихої поезії» українського літературного шістдесятництва.

Ключові слова: «тиха лірика», шістдесятництво, поетичні твори, Батьківщина, мати, фольклор, природа.

Шістдесятництво як літературне явище яскраво висвітлене у працях видатних українських вчених – М. Ільницького, М. Насенка, М. Жулинського, Є. Сверстюка, Н. Зборовської, І. Дзюби та ін. Однак малодослідженим аспектом в українському літературознавстві залишається поняття «тихої лірики» як складової частини українського літературного шістдесятництва.

Метою статті є спроба розкриття ролі та значення «тихої лірики» як явища в українському літературному процесі 1960-х років, а також дослідження провідних мотивів творчої спадщини В.Підпалого та інших представників «тихої поезії».

Шістдесятні роки ХХ століття створили вагомий ґрунт для відродження мови й традицій сучасної української держави. Формування і розвиток шістдесятництва як творчої сили відбувалися у складних умовах. Як зазначає дослідниця Т. Масловська, «поняттям «шістдесятництво» означають добу всезагального морального й духовного піднесення в країні, викликаного, як тоді уявлялося, докорінними змінами у внутрішній політиці влади, що їх реальним наслідком стало нетривале повернення суспільству ясного бачення загальнолюдських цінностей» [6, с. 33]. На літературній арені України з'являються неординарні особистості, життєве кредо яких виявляється у палкому бажанні повноцінного самоствердження в житті та творчості.

Однак після недовготривалої хрущовської відлиги країною прокотилася нова хвиля жорстоких політичних арештів та репресій. Настав час вибору – або відстоювати свої позиції до кінця, або пристосуватись до нових умов життя, або демонстративно замовчати. У зв'язку з цим у 1965 році відбувся розкол у поетичному колі шістдесятників, що призвело до утворення трьох умовних течій – групи письменників, що віршославили існуючий режим та вождів соціалізму, митців, що відкрито виступаючи проти політичного ладу, опинилися в опозиції, та поетів, що звернулися до «тихої лірики». Останні не йшли ні в опозицію, ні на співпрацю з режимом лише для того, щоб, занурившись у себе, у своє мистецьке «Я», розкошувати у власній творчості.

Отже, у другій половині 60-х років на противагу «голосній поезії» шістдесятників виникає «тиха лірика» (або «тиха поезія»).

Одним із яскравих представників «тихої поезії» українського літературного шістдесятництва є Володимир Підпалый. Він належить до тих поетів, які увійшли в українську поезію скромно, без гучної риторики, зайвого поспіху, оскільки пам'яттю своєю опиралися на віковічну історію народу, його багату духовність.

Уся творчість В. Підпалого – це любов і біль. Саме в цьому синтезі проглядається щемкий неспокій за долю рідного краю, поет карається його тривогами, живе сподіваннями кращої долі, у такий спосіб творчо вирішуючи проблеми, які виявилися ключовими в естетичній площині шістдесятництва. Як поет-шістдесятник, він виступає носієм особливого світобачення й світорозуміння. Митець, свідомо не прийнявши постулати радянської ідеології, перебуваючи в умовах вимушеної «внутрішньої еміграції», в час духовного і творчого розкріпачення понад усе прагнув віднайти можливості повноцінної реалізації у житті та поезії, залишаючись вірним своїм внутрішнім переконанням. Дослідниця творчості письменника М. Домчук зазначає: «Сповідуючи ідеали шістдесятників, поет не належав до відвертих нонконформістів, не бунтував проти старшого покоління, не гнався за поетичною модою» [13, с. 6]. Однак і в його поезії відчувався виклик офіційній ідеології, нехай негучний, але бунт проти стандартизації, спрощення, примітивізації людини. Видатний український літературознавець і критик М.Ільницький справедливо вважає, що Володимир Підпалый «один із найталановитіших представників покоління «шістдесят-

ників», який утвердив себе в літературі не голосною, а зосереджено заглибленою поетичною інтонацією... Він знаходив у творчості й у житті спосіб життя і почування, співзвучний сквородинському ідеалу» [2, с. 681].

Термін «тиха лірика» започаткував знаменитий російський критик, літературознавець і публіцист В. Кожин. Термін виник у середині 60-х років у багатьому завдяки творчості російського поета М. Рубцова. В українській літературі «тиха лірика» як творче явище пов'язана з іменами В. Підпалого, П. Засенка, М. Сомы, Б. Мамайсура, В. Лучука, В. Діденка, Г. Кириченка, В. Коржа, П. Перебийноса, В. Забаштанського та інших поетів. Обдаровані, амбітні молоді письменники, отримавши недовготривалу можливість вільно творити й писати, перебували у справжньому пошуку нових ідей та засад людського буття.

У ранніх збірках митців «тихої лірики» В. Підпалого «Зелена гілка» (1963), «Повесіння» (1964), П. Засенка «На ярмарку вітрів» (1965), М. Сомы «Вишиванка» (1964), В. Лучука «Масво» (1964), «Обрій на крилах» (1965), В. Діденка «Степовичка» (1965), В. Коржа «Борвій» (1966), «Закон пензля» (1967), П. Перебийноса «Червоний акорд» (1971) та інших переважає пафос утвердження добра й краси, людини й людяності, природи й природності у всьому, життя в повноті всіх його виявів, уважний погляд на минуле й сучасне.

«Тиха лірика» зосередила свою увагу на душевному стані людини, на переживаннях, на пошуках «витоків», «коріння», традицій. Публіцистичності й естрадності «шістдесятників» вони протиставили елеґійність, мріям про соціальне оновлення – ідею повернення до витоків народної культури. У «тихій ліриці» соціальні конфлікти як би інтровертувалися, позбавляючись політичної гостроти і публіцистичної запальності. Визначальною рисою «тихої лірики» був відвертий діалог зі світом та людиною.

Необхідно зауважити, що термін «тиха лірика» чи «тиха поезія» є недостатнім та умовним. Як зазначає дослідниця М. Домчук, «в українському контексті «тиха поезія» означала не стільки тембр, тональність звучання, скільки одну з моделей літературної діяльності (поряд з «мовчанням», «дисидентством») – езопівську мову, а також мистецьку позицію, можливу лише в тоталітарному суспільстві, – знято «тримати оборону Слова» [11, с. 4]. Для представників «тихої лірики» поезія – позиція тихого бунту, негаметричного опору режиму. В умовах панування нормативів **соціалістичного реалізму**, намагаючись знайти шляхи художньої й життєвої правди, автори «тихої поезії» були змушені діяти замасковано, натяками, за допомогою засобів інакомовлення, іронії, алегорії висловлювати свій протест тоталітарній системі.

Поетів «тихої лірики» об'єднує спільна тематика й проблематика їх літературного доробку. Традиційними для творчості митців є мотиви любові до батьківщини, рідного краю, філософське осмислення життя, інтимна лірика, пейзажні твори.

В. Підпалый, як інші митці «тихої лірики», замислюється над призначенням поезії в житті. Обов'язок поета автор бачить в тому, щоб словом і ділом служити Батьківщині, рідному народу. Звертаючись до своїх колег – молодих письменників, поет з пристрасстю й запалом закликає їх:

Неси в очах дива і неди́ва,
хай буде тільки правда в них жива!
[7, с. 4]

Поезія покликана служити народові, переконаний і В. Лучук, бо «живе поет лиш почуттям народним» [5, с. 125]. Суголосні рядки знаходимо у В. Коржа – «людським серцям пояснювать життя – задля людей крилатіє поезія!» [3, с. 3].

Оскільки ми досліджуємо творчість поетів – вихідців із села, рідне село у їх поезіях постає як символ єдності з рідною землею, закоріненості у рідний ґрунт. Для них село – це берег дитинства, невичерпна духовна криниця, яка наснажуватиме все життя.

Поезії В. Підпалого про рідне село передають щемкі роздуми ліричного героя про землю, яку він полишив ще в юності і куди ніколи більше не повернеться, хоча все: «зелене гарбузиння на городах і капловухі соняхи веселі», «стіл дубовий, ще дідівський, простий, мов сонце, і такий гостинний» – нагадують про дитинство, про те віковічне коріння, яке пов'язане з образом рідного дому. З віршами В. Підпалого перегукуються ліричні рядки В. Діденка:

Розмаїтий світ, привітні хати,
Тихий скрип криниці-журавля.
[1, с. 39]

Образ криниці, який вживає автор, є символом отчого краю, духовного зв'язку з батьківською землею.

Із темою малої батьківщини тісно пов'язана тема України в цілому. Патріотичного звучання набувають твори В. Підпалого «Нам», «Ad astra», «Елегія про вічне». У поезії «Тиха елегія», написаній в останні роки життя, щемка любов до Батьківщини вихлюпується через край, вибухає словами Кобзаря:

Коли мене питають: Україну
чи зможеш ти забути на чужині? –
кричу: кладіть мене отут у домовину,
живим!.. «О д н а к о в і с і н ь к о м е н і»...
[10, с. 9]

Мотивами трепетної синівської любові до Вітчизни, ніжної закоханості у красу її землі пронизані поетичні рядки П. Перебийноса:

Україно! Сонях остигає
І лоскоче золотом щоку.
Я любов'ю тихо присягаю
На твоєму полі-рушнику.
[12, с. 113]

Серед поетичного доробку на тему батьківщини виділяється вірш В.Діденка «Україні», в якому автор воскресляє славне минуле рідного народу, звеличує образи його героїчних лицарів-захисників:

Україно моя! З діда-прадіда рідна,
Кров'ю й потом омита священна земля –
Сагайдаки і шаблі, Хмеля слава побідна...
[14, с. 49]

Любов до рідної землі, до Вітчизни як найвища морально-духовна цінність відбивається в багатьох творах представників «тихої лірики». Нерідко образ Батьківщини переплітається у їх творчості з невмирущим образом матері. «Україна – то доконче мати», – писав В. Підпалий [10, с. 8]. Зворушливі й задушевні слова знайшов і В. Діденко, звертаючись до матері:

Прощання мить... І лиш хустина
Мені цвіла оддалеки
Й хороша усмішка єдина
З-під найріднішої руки
[1, с. 47]

Образ жінки знаходить своє художнє втілення і в інтимній ліриці митців. У любовних віршах письменники «тихої лірики» розвивають мотиви кохання, самотності, розлуки, зради. Поезії пройняті ласкавими мелодіями, ностальгійними спогадами про першу любов – у В.Коржа «Згоріло все. І полум'я розтало... А в серці залишилась ти одна» [3, с. 81], у В.Діденка «Зовуть тепер матусею мою любовку русую» [1; с. 70]. Нерозділене кохання ліричного героя В. Лучука вибухає образою й ревностями: «Ходи собі з ним! Живи собі з ним! – А я через десять років з причин безпричинних уп'юся в дим...» [5, с. 191].

У поетичному ужитку представників «тихої поезії» виразно відчутні фольклорні інтонації, їх творчість насичена народнопоетичною лексикою та символікою. Ліричні твори поетів перебувають у нерозривному зв'язку з фольклорною поетикою, в них відчутно народний дух та національний колорит. Автори широко вживають народнописанні мовні звороти – дівчина-куниця, дороги-рушники, вишиванка, доленька-криниченька, барвіста хустина та загальнонародні назви флори та фауни – журавель, зозуля, соловей, жайворон, ластівка, калина, терен, смерека, барвінок, рута-м'ята.

У багатьох творах поетів «тихої лірики» фольклорні мотиви переплітаються з мотивами природи. Мальовничі пейзажі приваблюють красою й розмаїттям барв, багатством й глибиною образів: «Обіруч тополь високі факели чисті і святкові, мов хорал...» [9, с. 56], «заколисали голубі вітри» [3, с. 83], «сумують лілії край берега, а зорі плавають в ставу» [4, с. 71], «синього вітру налято в гаї», «пролісків зграйка розквітла» [1, с. 45]. Природа допомагає письменникам пізнати дивовижний світ, відшукати гармонію з ним, природа є джерелом життя і натхнення для митців.

Отже, у творчій спадщині поетів «тихої лірики» широко й всебічно розвинуто мотиви рідної землі, отчого краю, любові до природи, розкрито любовні переживання ліричного героя, з теплотою змальовано образ матері, жінки-трудівниці. Наслідування традицій української народної творчості, насичення ліричного доробку митців народнопоетичними образами та символами свідчить про глибоку вкоріненість у фольклорний ґрунт. Таким чином, «тиха поезія» була спробою віднайти власне національне коріння, звернутися до джерела, де відбувалося зародження традицій, цінностей, народної моралі, духовності.

Список використаних джерел

1. Діденко В. Мережки сонця. – К.: Молодь, 1976. – С. 99.
2. Ільницький М. На перехрестях віку: У трьох кн. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – Кн. І. – 838 с.
3. Корж В. Закон пензля. – К.: Рад. письменник, 1967. – С. 84.
4. Лучук В. Осоння. – К.: Молодь, 1962. – С. 77.
5. Лучук В. Поезії. – К.: Молодь, 1968. – С. 192.
6. Масловська Т. Ще раз про шістдесятництво // Слово і час. – 1999. – №11. – С. 33-37.
7. Підпалий В. Зелена гілка: Поезії. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1963. – 67 с.
8. Підпалий В. Повесіння: Поезії. – К.: Рад. письменник, 1964. – 90 с.
9. Підпалий В. Тридцять літо: Поезії. – К.: Молодь, 1967. – 83 с.
10. Підпалий В. Сині троянди: Поезії. – К.: Рад. письменник, 1979. – 158 с.

11. Підпалый В. «Любов'ю землю обігріти...»: Поезії, біографічні та методичні матеріали: Для ст. шк.. віку. / [Упоряд. Н. А. Підпалої] – К.: Веселка, 2006. – 63 с. – (Урок л-ри).
12. Салига Т. Гіркою мовою калини: Сильвета Петра Перебийноса на тлі літпроцесу // Дзвін. – 2006. – №11-12. – С. 109-114.
13. «Усе, що в серці виплекав я доброго, належить вам»: Бібліографічний покажчик. / За заг. ред. В. Плачинди. – К.: ТОВ ВВФ «Котигорошко», 2001. – С. 112.
14. Федина В. Співуче серце (про Василя Діденка) // Дивослово. – 1996. – №2. – С. 48-52.

In the article we consider the person of Vladimir Pidpaly in the background of literary process of the 1960 and open the term of «quiet lyric», analyze the main motives of works, which are belonged to the representatives of «quiet lyric» in the Ukrainian literature of the sixties.

Key words: «quiet lyric», sixties, poetic works, fatherland, a mother, folk-lore, nature.

УДК 811.111-13

Н. І. Фрасинюк

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТ ЯК ОСНОВНА ОДИНИЦЯ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

Концепт – складна оперативна одиниця пам'яті, яка утворюється у свідомості мовця, відображаючи основні національні уявлення про навколишній світ. Концепт виконує функцію заміни та посередництва, тобто формується як абстракція і є основним змістом національно-мовної свідомості.

Ключові слова: мова, когнітивний концепт, культура, лінгвокультурний концепт.

Мова як явище національної культури наприкінці двадцятого століття стала постійним предметом дослідження багатьох сучасних лінгвістів (А. Вежицька, І. Голубовська, В. Колесов, В. Маслова, Ю. Степанов та інші). Мова розглядається як невід'ємна частина пізнання і пов'язується з глибинним філософським розумінням дійсності і передає той факт, що кожна мова виступає скарбницею національної культури. Мовні явища та феномен культури не можна розділити: зміни у культурі втілюються у мові, мовні еволюції активно приймають участь у культурних процесах і часто впливають на них.

Мова є невід'ємною частиною людини, оскільки не можливо уявити собі людину без мови. У світі існує лише людина з мовою, людина, що спілкується з іншою людиною, і мова, таким чином належить як невід'ємне самому визначенню людини [Бенвенист 1974, с. 293]. Людина виступає вже не пасивним реципієнтом усієї інформації з навколишнього середовища, а як особистість, яка всі зовнішні антиномії і колізії переживає внутрішньо. Антропоцентризм стимулює швидкий розвиток міждисциплінарних гуманітарних досліджень, в основі яких лежить триєдність: людина – мова – культура.

Дослідження людського фактору в мові набуває нового ракурсу у зв'язку з вивченням картини світу та мовної картини світу. Мова бере участь у двох процесах, пов'язаних з картиною світу. По-перше, у її надрах формується мовна картина світу, один із найбільш глибинних шарів картини світу людини. По-друге, саме мова виражає та експлікує інші картини світу людини, які через спеціальну лексику входять у мову, вносячи в неї риси людини та її культурні цінності.

Звернення до нових понять «концепт» і «культурний концепт» у лінгвістиці набуває певного переосмислення відносно значення та значимості, пов'язаних з сосюрівською парадигмою і з структуралістською інтерпретацією категорій мови. Концепт у сучасній науці виступає певним міждисциплінарним поняттям, яке отримало своє тлумачення у різних науково-філософських школах.

Різна інтерпретація концепту (логічна, аналітична, синкретична, метафорична) відображає складну природу концепту. Відповідно до цього існує велика кількість досліджень даного терміну, які почалися ще в Абельярівський період і тривають до сьогодення. Розуміння концептуального значення, яке сформувалося у рамках когнітивного підходу до мови, представляє собою не опис деяких нечітко визначених ознак, необхідних для ідентифікації класу об'єктів, а засвоєння ширшого комплексу знань, який є характерним для цього поняття. Концептуальний аналіз базується на основі аналізу контекстуального оточення слів, вербалізуючих той чи інший концепт, на аналізі образних асоціацій, а також на основі історико-етимологічного аналізу, необхідного для виділення культурного концепту.

Існує сім основних аспектів вивчення концепту: логіко-філософський (Дж. Кемені, Ч. Пірс, Г. Фреге), власне філософський (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі), лінгвістичний (В. Гак, В. Звегінцев, О. Тараненко), лінгвокультурологічний (А. Вежицька, В. Красних, В. Маслова, В. Івашенко), когнітивний (О. Кубрякова, З. Попова, Й. Стернін, В. Дем'янков), психолінгвістичний (О. Залевська, О. Селіванова, Л. Лисиченко, В. Старко) та літературно-культурологічний (Л. Грузберг, Л. Іванова, О. Кагановська).